

# KERET(LEGÉNY)- TÖRTÉNETEK

VESZPRÉMY László Bernát: *Piszkos munka. A munkaszolgálat és a keretlegények története a népbíróságon.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2024. 333 oldal, 4990 Ft

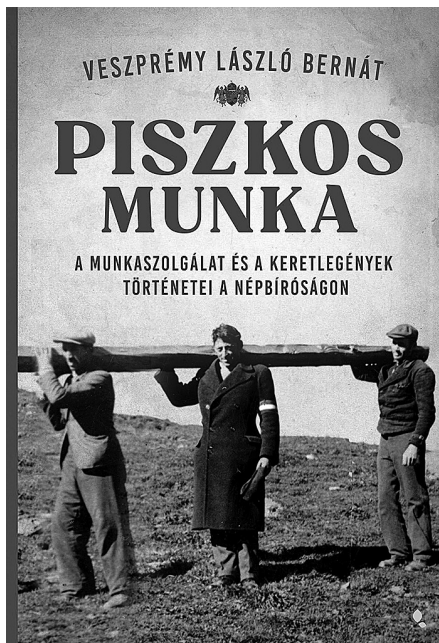
Tavaly e folyóirat hasábjain, ugyancsak egy művéről írott recenziómban, Veszprémy László Bernátot a fiatal történészgeneráció igen tehetséges és termékeny tagjaként mutattam be. Idén azonban – miután negyedik, a holokauszt különböző kérdéseit tárgyaló monográfiáját adta közre – már nagyon is **helyénvaló a szerzőre a magyarországi holokauszt kutatás egyik meghatározó szereplőjeként utalni. Ezt tárgyaló sorozatába illeszkedik legfrissebb monográfiája, amely a munkaszolgálat és a keretlegények történetét járja körül.** Korábban olvashattunk a szerző tollából fontos feldolgozást a magyar közigazgatás holokausztban betöltött szerepéről, ahol amellet érvelt, hogy az államapparátus korántsem csupán ideológiai okokból (antiszemita meggyőződésből) vagy anyagi haszon reményében működött közre a deportálásokban, hanem a szervilizmustól kezdve a retorzióktól való félelmen át akár az információ hiányáig bezárólag számos ok miatt (*Gyilkos irodák.* 2020). A tavalyi évben a zsidótanácsok működéséről és felelősségéről adott közre ismét nagyon komplex, a történelmi motivációk, döntések számtalan árnyalatát, összetevőjét feltáró kötetet, melyben a budapesti zsidóság életét megmentő Koszorús-akciót is új megvilágításba helyezte (*Tanácsalanság.* 2023). Szintén tavaly jelent meg egy másik kötete, mely a kápók, azaz német koncentrációs táborok magyar zsidó funkcionáriusainak történetét tárta fel (*Kápók a múlt fogságában.* 2023).

Ahogy azt már korábban megszokhattuk, Veszprémy óriási primer forrásbázisra alapozva teszi meg állításait. A kötetre szó szerint igaz, hogy Makótól Jeruzsálemig kutatta fel a forrásokat, hiszen úgy a Csongrád Vármegyei Levéltár Makói Levéltára, mint a jeruzsálemi Jad Vasem Archívum anyagai szerepel-

nek a feldolgozott dokumentumok között. De az említett példákön kívül számtalan hazai archívum, illetve jó néhány külföldi adatbázis anyagait is végig tekintette, nem beszélve a teljes releváns hazai és nemzetközi szakirodalomról. A szerző által megvizsgált mintegy négyszáz, keretlegényeket érintő népbírósági perből olyan nagy mennyiségű konkrét eset kerül elő, hogy a témában kevésbé járatos olvasó alkalmanként már-már el is vesztheti a fonalat ezek útvesztőjében.

A kötet a bevezető után öt nagy fejezetben tárgyalja a kérdést. Az első egységben a háborús erőszak okait, magyarázatait mutatja be. A második fejezet a keretlegények által elkövetett sorozat- és tömeggyilkosságokat tárja fel. A következő három egységben pedig az egész probléma egy-egy különösen kontroverz metszetét járja körül, részletesen tárgyalva azon eseteket, amikor roma keretlegények vagy éppen maguk a „kollaboráns” munkaszolgálatosok követték el a bűntetteket. A szerző nagyon helyesen tárja az olvasó elé számos per erőteljesen koncepciós jellegét, illetve a zárófejezetben külön hangsúlyt kapnak azok a perek, melyekben egyértelműen tetten érhetők a kiépülő kommunista hatalom politikai szándékai.

A továbbiakban két problémakör kapcsán vettünk fel néhány, a kötetben szereplő izgalmas kérdést, ízelítőként. A II. világháborús erőszakot, azon belül is a zsidókkal szembeni kegyetlenséget hosszú évtizedekig, a berendezkedő kommunista diktatúra érdekeinek megfelelően, szinte kizárólag ideológiai alapon magyarázták, ezzel a két világháború közötti magyar hatalmi rendszert téve felelőssé a megtörtént tragédiák miatt. A valóság ezzel azonban kiáltó ellentétben áll. A szerző fel is teszi a kérdést, hogy „mi vitt rá vajon egy nyilasellenes, zsidó kislányt nevelő munkásembert,



hogyan zsidókkal kegyetlenkedjen a keleti fronton”? S valóban, akár csak ez az egy példa is szöges ellentétben áll a hagyományos, ideológiai alapú toposzokkal. Más helyen pedig megjegyzi, hogy „a tetteseket ismerjük: büntetlen előéletű, egészséges családapák voltak, korábban dolgos magyar emberek – talán nem is nagyon mások, mint ezen sorok írója vagy a tisztelt olvasó”. Pont emiatt a helyzet miatt annyira bonyolult és megdöbbentő, hogy miképpen történhetett meg az ismert tömeg- és sorozatgyilkosságok. A fentiek fényében erősen megkérdőjelezhető ideológiai motiváció (például antiszemitizmus) mellett nyilvánvalóan fontos szerepet játszott a parancsteljesítés. Szinte minden perben hivatkoztak erre a vádlottak, sőt bizonyos esetekben még az ítéletben is szerepelhetett, hogy „aki egész katonai szolgálata alatt egyebet sem hallott, csak azt, hogy a parancsot mindig teljesíteni kell, ez minden katonának a véérébe ment át, ez a szellem hajtja át egész lényét, ilyen indokok mellett a tényállásban leírt módon kapott parancs végrehajtására a vádlott kötelezve volt.” Más helyen további elgondolkodtató szempontok kerülnek elő, például az, hogy „a harctéri parancsmegtagadás »hősies magatartást« igényel, és ez »mindenkitől meg nem kívánható«”. További fontos elem a frontszolgálat alatti fokozatos brutalizáció, ami egyszerűen eltompította az embereket a kegyetlenséggel szemben. Az említettek mellett szintén fontos szempont lehetett a katonák mentális állapota, hiszen megdöbbentően sok esetben derül ki az iratokból, hogy a keretlegények valamilyen mentális betegséggel, szindrómával éltek. A konkrét esetekben az itt említett szempontok sosem kizárólagosan játszanak szerepet, de szinte mindig ezek összjátéka eredményezte a kegyetlen viselkedést.

A könyv utolsó fejezetében a munkaszolgálatosok ügyeit tárgyaló perek politikai céljait és koncepciójait mutatja be a szerző. A Rákosi Mátyás vezette kommunista hatalom számára egyértelmű volt, hogy a keretlegények ügyeinek tárgyalás során a régi rendszert, valamint politikai ellenfeleiket (a kisgazdákat is) a vádlottak padjára lehet ültetni. Sőt Rákosi már 1943-ban, a Szovjetunióban megjelent propagandacikkében kijelentette, hogy „a munkásszázad Horthyék sajátos eredeti járuléka a fasiszta új Európá-

hoz. Ilyet tényleg még a hitleri pribékek sem agyaltak ki”. Ennek megfelelően haladtak sok esetben az egyértelműen koncepciójait jellemező perekben. A perek konstruálása során előfordult, hogy „a kiépülőfélben lévő kommunista diktatúra, egy szerencsétlen, mentálisan zavart fiataalt is hajlandó volt kínzásoknak alávetni, csak hogy erősítse a »fasiszta magyar királyi honvédség« narratíváját” – amint a kötetben olvassuk. A politikailag motivált vádemelések esetében is előfordulhattak egész groteszk esetek: Szollár Lászlót például azért állították bíróság elé, mert irodájában Hitler-kép függött, és tagja volt a Pálffy-féle nemzetiszocialista pártnak, bár mint kiderült azért, hogy lemossa a családi szégyenfoltot: apja direktóriumi tag volt 1919-ben”. Persze a kommunista vezetők nem elégedtek meg alacsonyabb szintű ügyekkel. Ahogy a későbbi prominens kommunista vezető, Kossa István mondta: „Most már nem a kispribékek és középszintű gyilkosok felelősségre vonása volt a lényeges, hanem a továbblépés a hierarchia lépcsőin a csúcsig.” Ennek érdekében végigvették a lehetőségeket, hiszen „a kommunista emlékezetpolitikának szüksége volt egy háborús főbűnösre, akit felelősé lehetett tenni – többek között – a munkaszolgálat boralmaiért. Horthy nem volt »elérhető«, Csatay honvédelmi miniszter öngyilkos lett, Nagy Vilmos és Vörös János pedig éppen a rendszert legitímálta. A választás így Jányra esett.” Az egyébként Magyarországra önként, várható kivégzését sejtve hazatérő vezérezredes pere több elemből tevődött össze. Ezek között szerepelt, hogy nem próbálta meg kellőképpen akadályozni az ország háborúba való fokozottabb belesodródását, ami egy mégoly befolyásos (akkor még) gyalogsági tábornokkal szemben is eléggé képtelen elvárás. A könyv témája szempontjából fontos vádként fogalmazták meg, hogy Jány akadályozta volna a munkaszolgálatosok kivégzésében részt vevő keretlegények elleni eljárást, továbbá hogy parancsot adott muszosok tizedelésére. Az eljárást tüzetesen végigkövetve Veszprémy arra a megállapításra jutott, hogy az egyértelműen koncepciójait tartalmazott, és részben hamisított bizonyítékok alapján ítélték halálra Jány Gusztávot. A tizedelés történetét pedig szintúgy nem tudták hitelt érdemlően igazolni a népbírói per során.

NÁNAY MIHÁLY